Aanjagers van het feest van de democratie

Het Bundesverfassungsgericht bewaakt de Duitse democratie

Achtergrond - 4 september 2012

Het Bundesverfassungsgericht (BVG) in Karlsruhe is niet alleen de hoogste rechtbank van Duitsland. Het Constitutioneel Hof vergroot ook de betrokkenheid van burgers bij de democratie. Iedereen die zich in zijn grondrechten aangetast voelt, kan met de grondwet in de hand naar het BVG stappen. Het Hof heeft de afgelopen jaren verschillende ministers teruggefloten.

“Ik was niet trots op Duitsland, maar op de democratie”, verklaarde journalist Ralph Bollmann in een interview met Duitslandweb ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de grondwet in 2009. In Duitsland zat na de Tweede Wereldoorlog een smet op warme gevoelens voor volk en vaderland. Nationalisme zou zomaar kunnen omslaan in nationaal-socialisme. In plaats daarvan werd Duitsers aangeleerd trots te zijn op de democratie die het land na 1945 zijn stabiliteit gaf.

'Verfassungspatriotismus'

De filosoof Habermas noemde deze praktijk *Verfassungspatriotismus*, met een verwijzing naar de grondwet als onbreekbaar fundament van de democratische rechtsstaat. In Nederland heeft de democratische staatsvorm een veel langere traditie. Het gevolg is dat ze vaak voor lief wordt genomen – als iets blijvends en onveranderlijks. Duitsland heeft andere ervaringen. Hitler kwam via democratische middelen aan de macht.

De gedachte dat er over de democratie gewaakt moet worden, maakt de Duitse betrokkenheid bij de democratie groter dan in Nederland. Dat is goed te zien aan de meest letterlijke uiting van *Verfassungspatriotismus*: het inschakelen van het Constitutioneel Hof in Karlsruhe. Dit Bundesverfassungsgericht (BVG) is in 1951 opgericht om ervoor te zorgen dat de grondwet – de hoeder van de democratie – het baken blijft waarnaar alle wet- en regelgeving in het land zich richt.

Benaderbaar

“Iedereen die zich door het openbare gezag in zijn grondrechten voelt aangetast, kan daarover een klacht indienen”, is op de website van het BVG te lezen. Dat

wordt veelvuldig gedaan. De afgelopen jaren zijn jaarlijks meer dan zesduizend aanklachten binnengekomen. In totaal zijn sinds 1951 bijna 200.000 zaken aanhangig gemaakt. Zo'n drieduizend daarvan wachten nog op een uitspraak.

Het hoge aantal aanklachten bij de hoogste rechtbank van Duitsland komt voort uit zijn benaderbaarheid. In principe moeten alle lagere rechtsgangen worden doorlopen voordat het BVG wordt ingeschakeld, maar daarna volstaat een beargumenteerde aanklacht. Die kan gericht zijn tegen een wet, maar ook tegen een gerechtelijke uitspraak of een overheidsmaatregel. De rechtsgang naar het BVG is gratis en staat zelfs open voor niet-Duitsers.

Strijd tegen het terrorisme

Het gevolg is dat de grondwet in Duitsland in plaats van een uitstraling van abstracte heiligheid een alledaagse en concrete werkzaamheid bezit. Mensen kunnen met de grondwet in de hand dingen gedaan krijgen. Dat is in Nederland onmogelijk omdat geen rechter bevoegd is wet- en regelgeving aan de grondwet te toetsen. De rechters van het BVG zijn de aanjagers van het feest van de democratie. In de zestig jaar van zijn bestaan zijn niet meer dan 2,4 procent van de aanklachten voor het BVG succesvol geweest. Dat neemt niet weg dat het bestaan van het BVG Duitse wetgevers dwingt secuur om te gaan met de grondwet.

Zeker na 11 september 2001 hebben verscheidene ministers dat gevoeld. De strijd tegen terrorisme kreeg het afgelopen decennium steeds vaker prioriteit boven grondwettelijk verankerde rechten en regels. Maar het Hof verklaarde in 2006 de wet nietig die de overheid de mogelijkheid moest bieden door terroristen gekaapte vliegtuigen te kunnen neerschieten. Een overheid die – ook al was het om nog zo begrijpelijke redenen – zichzelf bij wet toestemming gaf zijn eigen burgers te doden, overtrad volgens de rechters het grondrecht op leven en op de waardigheid van de mens – artikels 1 en 2 van de Duitse grondwet.

Afluisteren

Een ander bekend voorbeeld is de teruggefloten wet op het afluisteren van woningen, die de rechters in strijd achtten met het grondrecht op de onschendbaarheid van de eigen woning. Nog altijd actueel is de omzetting in Duitsland van de Europese afspraak telecommunicatiedata op te slaan. Ook deze zogenoemde dataretentie – in het Duits *Vorratsdatenspeicherung* – is bedoeld ter opsporing van terroristen en zware criminelen.

Het BVG verklaarde de Duitse wet die de algehele opslag van telefoon- en internetverkeer moest regelen voor nietig met een verwijzing naar het grondrecht

op briefgeheim. Pikant is dat FDP-prominente Sabine Leutheusser-Schnarrenberger destijds een van de aanklagers was en nu als minister van Justitie verantwoordelijk is voor een wet die een toetsing van het BVG wel doorstaat. Haar wetsvoorstellen zijn haar medeministers tot dusver zo liberaal dat ze tot een patstelling binnen de regering hebben geleid.

Scheiding der machten

Dit geval laat zien dat politiek en rechtspraak zich bij het BVG moeilijk laten scheiden. Precies dat wordt het BVG momenteel ook verweten bij de zaak rond het permanente Europese noodfonds ESM. Eerdere uitspraken lieten zien dat het Constitutioneel Hof kritisch is over de insteling van het euronoodfonds, omdat het op gespannen voet staat met de rechten van de Bondsdag en daarmee de Duitse soevereiniteit. Dat wordt, zeker in het buitenland, uitgelegd als politieke inmenging van het BVG, die hiermee verdergaande Europese eenwording tegenhoudt. Na zijn uitspraak op 12 september zal de discussie hierover opnieuw losbarsten.

De vertroebeling van de scheiding tussen rechtspraak en wetgeving is ook de gedachte achter de afwezigheid in Nederland van een rechter die wetten toetst aan de grondwet. Dit moet voorkomen dat de rechter op de stoel van de wetgever gaat zitten. Wetten die in Nederland na een advies van de Raad van State het parlement passeren worden eenvoudigweg geacht in harmonie te zijn met de grondwet.

Daarmee toont het Nederlandse staatsrecht zich een zuivere aanhanger van de scheiding der machten. Tegelijkertijd onthoudt Nederland zich hiermee van een middel om de betrokkenheid van burgers bij de grondwet, bij wet- en regelgeving en bij de werking van de democratie in het algemeen te vergroten. Dat toont een blik op Duitsland wel aan.

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:
https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/2870/aanjagers-van-het-feest-van-de-democratie